

Köylüler*

Değerlendiren: Emrah BAŞARAN

Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Konya,
Türkiye, basaranemrah20@gmail.com

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

GİRİŞ

Günümüz modern dünyası insanların hızlı bir biçimde kentlere doğru akın ettiği bir döneme işaret etmektedir. Dünya genelinde nüfusun büyük bir bölümünün kentlerde toplanması, yeni bir kentli tipolojisi oluşmasının yanında 'köylüler' olarak adlandırılan ve taşrayı ifade ettiği düşünülen toplumsal sınıfın hem giderek unutulmasına hem de aynı hızla 'romantik' bir hale dönüşmesine neden olmuştur. Özellikle sanayi sonrası döneme bakıldığında, dünya genelinde ticaretin yaygınlaşması, ulaşım, iletişim ve teknoloji imkânlarının hızlı bir biçimde zenginleşmesi toplumsal yapıları olağanüstü düzeylerde değiştirip dönüştürmüştür. Bu hızlı değişim dalgası kadim bir toplumsal sınıfı temsil ettiği düşünülen köylülüğü de etkisi altına alarak farklı bir düzleme taşımıştır. Oluşan bu yeni düzlemde ise köylülük sınıfsal özelliklerinden¹¹ ve yapıp etme kapasitesinden öte sınırlandırılmış birkaç alanda kendine yer bulabilmektedir. Tarım, doğal ve organik besinler, doğanın içerisinde kentli bireyler tarafından 'imrenilen' bir hayat sürmeleri gibi temel başlıklar köylülerin sınıfsal mücadeleleri, üretim süreçleri, hayatta kalabilme adına neler yaptıkları gibi konulardan daha çok konuşulur hale gelmiştir. Diğer taraftan mekânsal olarak bakıldığında, köylülerin yaşadıkları yerler olarak ifade edilebilecek olan köyler ise, kentli bireylerin hafta sonlarını geçirebilecekleri doğal dinlenme alanlarına, çalışanların emeklilik sonrası hayatlarını geçirmeyi hayal ettikleri nostaljik mekanlara dönüşmüştür. Köylerin ve köylülerin her geçen gün derinleşen yapısal sorunları ise pek tartışılmayan ve önemsenmeyen konular arasına girmiştir.

Sosyal bilimler alanında özellikle de sosyoloji alanında köylülüğe ilişkin çalışma yapmak isteyenlerin bakmadan geçemeyeceği eserlerin başında Wolf'un Köylüler isimli çalışması gelmektedir. Köylülüğe ilişkin sosyolojik ve antropolojik analizlere çokça yer verilen bu eserde köylüler, kapitalist süreçlerin ve modern dünyanın yeniden biçimlendirmeye çalıştığı 'yeni

* Künye: Eric R. Wolf (2000), *Köylüler*, Çev: Abdulkerim Sönmez, Ankara: İmge Kitabevi.

1 Köylülerin sınıfsal özellikleri ve eylem kapasiteleri bağlamında, üretim ilişkileri, toplumsal dayanışma biçimleri, pazar mekanizmaları, kapitalistleşme süreçleri gibi pek çok konu çok derin bir tartışma alanına ihtiyaç duyduğundan bu yazının kapsamı dışında tutulmuştur.

köylü' tipolojisinden uzakta, tamamen klasik ve ham haliyle okuyucuya aktarılmaktadır. Bu açılardan bakıldığında Wolf'un bu çalışması modern köylülük tartışmalarının uzağında köylülerin yapısal sorunlarına ışık tutmakta ve meselenin özüne odaklanmaktadır. Genel olarak söylenecek olursa; bu eseri okuyanlar, köylülerin kimler olduğunu, dışarıdan bakıldığında çok da karmaşık ilişkiler ağı barındırmayan, sade ve yavaş ilerleyen bir hayat tarzına sahip oldukları yönündeki yaygın ön kabulün pek gerçeği yansıtmadığını, köylülerin tarımsal üretim teknikleri, pazar ilişkileri ve süreçleri(tüccar-sermaye, borç-kredi v.b), siyasal anlamda eyleme geçme potansiyelleri, gündelik hayatlarına yön veren pratikler(törenler, ritüeller, duygular, inançlar v.b) ve buna benzer pek fazla örüntüyü ve değişkeni hesap ederek eylemlerini şekillendirdiklerini ve en önemlisi de yalnızca kar-zarar hesabı veya buna benzer bazı ekonomik kaygılarla üretim yapmadıklarının farkına varabileceklerdir. Bunun aksine köylülerin üretim süreçlerinde ve üretim kapasitelerini arttırmada duygusal, kültürel ve bir takım inanca dayalı motiflerin önemli bir rolünün olduğu anlaşılabilir.

Wolf'un Peasants ismiyle 1966 yılında basılan bu eseri, 2000 yılında Abdülkerim Sönmez'in çevirisiyle ve İmge Kitabevi'nin basımıyla Türkçeye kazandırılmıştır. Eser dört temel bölümden oluşmakta ve eserin son kısmında seçme kaynak eserler başlığı altında okuyucuya bu dört temel bölüme ilişkin yararlanabilecekleri detaylı bir okuma listesi sunulmaktadır. Bunun yanında iç sayfalarda konular ele alınırken farklı uluslara mensup köylülere ilişkin fotoğraflara yer verilmesi görsel bir bilgi zenginliği sunmanın yanında konunun anlaşılabilirliğinin artmasına da yardımcı olmaktadır. Kitapta dikkat çeken diğer bir önemli husus çevirmenin dilini ustalıkla kullanma becerisidir. Çevirmen, gerek yazmış olduğu önsöz kısmında konuyu genel anlamda sosyolojik bir açıklama tarzını benimseyerek okuyucuya aktarmakta gerekse metin içerisinde anlaşılması zor kısımlarda notlar ekleyerek meselenin anlaşılması noktasında kolaylık sağlamaktadır.

Wolf, Köylüler isimli eserine ilk olarak '*Köylülük ve Sorunları*' başlığıyla giriş niteliğinde bir bölümle başlamaktadır. Wolf bu bölümde meselenin özüne vurgu yaparak yani köylüleri tanımlayarak işe başlamaktadır. Ona göre köylüler kent merkezlerindeki evlerinin balkonlarında veya pencere önlerindeki saksılarda sebze-meyve yetiştirenlerin değil, köylerde hem tarımsal hem de hayvansal üretim yapanlardır. Köylüler aynı zamanda bir ticari işletme mantığıyla üretim yapmamakta, onlar temel olarak hanelerinin geçimini sağlamak için üretim yapmaktadırlar (s.16).

Wolf'un eserin henüz ilk sayfalarında ortaya koymuş olduğu bu tanımlama sosyolojik bir bakışı ifade etmesinin yanında ilerleyen bölümlerde köylülüğe ilişkin yaklaşımının nasıl olacağı noktasında da okuyucuya bir ipucu vermektedir. Böyle bir tanımlamanın arkasından köylülüğün tarihi ve ortaya çıkışı üzerine kısaca düşüncelerini paylaşan Wolf daha sonra ise belirlemiş olduğu bazı değişkenler üzerinden derinlemesine bir köylülük analizine girişmektedir. Wolf'un **asgari kalori ve artıklar** (ikmal-ikame fonları), **toplumsal artıklar**(törenselsel fon ve kira fonları) başlıkları altında yapmış olduğu analizler, köylülerin yapısının anlaşılabilmesi açısından kritik bir noktayı oluşturmaktadır. Wolf'a göre ilk durum yani asgari kalenin sağlanması ve artıklar meselesi, köylülerin hayatta kalabilmek adına günlük olarak almaları gereken yiyecek miktarıyla ve bunu karşıladıktan sonra gelecek yıl ekim yapabilmek adına biraz fazladan üretim yapma kapasiteleriyle ilgilidir. Bir köylü hem

gündelik yiyeceğini temin etmek hem de elindeki artık ürünle gelecek yıl için hazırlık yapmak durumundadır. Bir köylü bunu sağladıktan sonra aynı zamanda ikmal-ikame fonu altında ifade edilen ve üretim için gerekli olan bazı aletlerin tamiri ve yenilenmesinden evin boyanması ve tadilatına veya eskiyen giysilerin yenileriyle değiştirilmesine değin uzanan bir dizi ihtiyaçlar için de bir miktar fon ayırmak durumundadır. Dolayısıyla ona göre bir köylü asgari kalori ihtiyacını ve ikmal-ikame fonunu temin edecek kadar bir üretim gerçekleştirdikten sonra hayatta kalabilmek için çalışmasına gerek yoktur. Ancak köylülere bunun üzerinde bir üretim yaptıran zorlayıcı toplumsal süreçler vardır ki onlar da törensel ve kira fonlarıdır. Törensel fon, sosyalizasyon sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkan bir durumdur. Törensel fon, düğünler, kutlamalar ve çeşitli törenleri gerçekleştirmek için gerek duyulan birikimin adıdır. Köylüler bu türden bir etkinlik planladıkları zamanlarda asgari üretim seviyelerinin üzerinde üretim gerçekleştirmek zorundadırlar. Diğer taraftan kira fonları ise güç ilişkileriyle alakalıdır. Köylüler bazı durumlarda gücü elinde bulunduranlara bir takım ödemeler yapmak zorunda kalabilmektedirler. Wolf'un yapmış olduğu bu analiz klasik anlamda bir köylü hanesinin yapısını ve işleyişini gözler önüne sermektedir. Bir köylü hanesinin hayatta kalabilmesi bu süreçlerde ortaya koymuş olduğu dengeyle yakından ilişkilidir. Köylüler, zor durumlarla karşılaştıklarında üretim kapasitelerini arttırıp tüketim harcamalarını kısabilme yeteneğiyle donanmışlardır. Bu anlamda hanenin varlığının devam etmesi çok önemlidir ancak bu durum sadece ekonomik bir faaliyet gibi algılanmamalıdır. Wolf, bu konuda önemli bir tespitte bulunmaktadır:

“bir toprak parçası, bir ev sadece üretim faktörleri değildir; bunlar aynı zamanda manevi değerlerle de yüklüdürler. Ailenin elindeki mücevherat sırf dondurulmuş bir nakit biçimi değil, çoğunlukla ailenin atalarından devraldığı ve duygu yüklü manevi bir mirastır”(s. 36).

Bu bağlamda düşünüldüğünde köylülerin yalnızca ekonomik gerekçelerle üretim gerçekleştirdiklerini düşünmek sosyolojik değişkenleri görmezden geldiği için hatalı bir yaklaşım olacaktır. Köylülerin üretim gerçekleştirmesinde kültürel motifler, inançlar, duygusal motivasyonlar gibi pek çok türden olgu etkili olabilmektedir.

Kitabın ilk bölümünde genel hatlarıyla bir köylü hanesinin üretim sürecini ve bu süreçte etkili olan faktörleri ustaca analiz eden Wolf, ikinci bölümün başlığını *'Köylülüğün Ekonomik Yönü'* olarak belirlemiştir. Wolf, üç boyutta köylü ekonomisini ele almıştır. İlk olarak, köylülerin topraktan yiyecek ve artık elde etme yollarına değinilmiştir. İkinci olarak, köylülerin kendilerinin temin edemedikleri mal ve hizmetlere erişebilme yolları tartışılmıştır. Üçüncü olarak ise mülkiyet hakları aracılığıyla köylüler ile köylülerin sırtından geçinenler arasındaki ilişki ele alınmıştır (s. 41).

Wolf, köylülerin üretim süreçleriyle ilgili olarak köylü ekotipleri başlığı altında bir tartışma ortaya koymaktadır. Ona göre köylü ekotipleri **paleoteknik** (eski usul) ve **neoteknik** (teknolojiye uyumlu) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu iki farklı teknik sayesinde köylüler üretim sürecini gerçekleştirmektedirler. Paleoteknik ekotip, temel olarak insan ve hayvan gücüne dayalı bir üretim sistemidir. Wolf'a göre bu süreçte, yakma yoluyla toprak açma, toprağın kısa dönemli olarak nadasa bırakılması ve sulu tarım yapılması öne çıkan başlıklar arasındadır. Neoteknik tip ise daha çok sanayileşme süreciyle ilgilidir. Bu sürecin başlamasıyla birlikte tarımsal üretimde önemli değişimler meydana gelmiştir. Tarla-bahçe tarımcılığı, mandıracılık, tropik ürün yetiştiriciliği gibi pek çok yeni üretim biçimleri geleneksel üretim biçimlerinin içerisine dâhil olmuştur. Wolf'a göre oluşan bu yeni düzen tarımı

rasyonelleştirirken aynı zamanda ekonomik bir teşebbüse dönüştürmüştür. Bu süreçte 'köylülük' artık geri plana itilmiştir. Köylüler kendilerinin tüketmeyeceği ürünleri üretmek zorunda kalmışlar böylece pazar mekanizmalarına dâhil olmaya başlamışlardır (s. 67).

Wolf, köylülerin ekonomik faaliyetlerini ele alırken ikinci olarak kendilerinin üretmedikleri mal ve hizmetlere nasıl erişebildiklerine değinmiştir. Ona göre köylüler yalnızca tarımsal üretimle uğraşmamaktadırlar. Tarımsal üretim veya toprak bir kimsenin kalori ihtiyacını karşılayabilir ancak o kişinin giysiye, evde ve üretim sürecinde kullanacağı aletlere ve buna benzer pek çok şeye sahip olmasını sağlayamaz. Bu durumda köylüler pazar süreçlerine dâhil olmaktadır. Diğer taraftan ise köylüler gelir getirici bazı yeteneklerini kullanarak (ek iş yapma diyebiliriz) üretim süreçleri dışındaki şeylere ulaşabilme imkânlarını arttırmaktadır (s. 81-82).

Wolf, köylülerin ekonomik faaliyetlerini mülkiyet biçimleri çerçevesinde tartışarak tamamlamaktadır. **Parimonyal, prebendal ve markantil** olarak üç kategoriye ayırdığı mülkiyet biçimlerinin köylüleri etkilediğinden bahsetmektedir. Patrimonyal mülkiyet biçimine genellikle feodal denilse de Wolf bu tanımlamaya eleştiri getirmektedir. Ona göre patrimonyal mülkiyet biçimi, toprak üzerinde tasarrufta bulunanların mülkiyet hakkının akrabalık veya soy aracılığıyla aktarıldığı bir sistemdir. Yani mülk 'birbiri ardı sıra gelen beylerin mirası' (s. 89) olarak görülür. Prebendal mülkiyet biçimi, devlet tarafından görevlendirilmiş memurlar aracılığıyla köylüden vergi toplanma usulüyle (iltizam sistemine benzer bir prosedür) gerçekleştirilen bir uygulamadır. Merkantil mülkiyet biçiminde ise toprak, sahibine ait bir özel mülk olmakla birlikte alınıp satılabilen bir meta konumundadır.

Wolf, köylülüğün ekonomik boyutlarını tartıştıktan sonra üçüncü bölümde toplumsal koşullara değinmektedir. '*Köylülüğün Toplumsal Yönü*' başlığı altında yaptığı tartışmalarda en küçük ve en mahrem birim olan aileden başlayarak meseleleri ele almakta ve buradan hareketle de daha geniş boyutta bir toplumsallık çerçevesinde köylülüğü incelemektedir. Wolf, aile türleri olarak ele aldığı çekirdek ve geniş aileyi yiyeceğin bol olma durumu çerçevesinde incelemiştir. Ona göre yiyeceğin kıt olduğu yerlerde çekirdek aile yaygın bir biçimde bulunurken yiyeceğin bol olduğu yerlerde geniş ailelere daha sık rastlanılmaktadır. Wolf, ailenin içerisinde yaşanan gerilimleri de önemli görmektedir. Örneğin, babanın ölümüyle birlikte otoritenin kime geçeceği, kardeşler arasındaki ilişkiler ve kadınlar arasında yaşanan gerilimler (bu gerilimler evlilik yoluyla aileye dışarıdan dâhil olma süreçleriyle yakından ilgilidir) köylü ailesinin varlığını sürdürme veya dağılma süreçlerinde etkili olmaktadır. Wolf bu noktada çözümü törensel sahada aramaktadır. Yani aile birliğinin dağılma sürecine girmemesi konusunda uygun davranışları ödüllendirip uyumu bozucu davranışları cezalandıran bu türden etkinlikler önem arz etmektedir.

Wolf, köylülüğün toplumsal taraflarını ele alırken ailenin yanında miras sistemlerini de detaylı bir incelemeye tabi tutmaktadır. Wolf'a göre miras sürecinde yaşanan gerilimler

2 Wolf bu mülkiyet biçiminden bahsederken Max Weber tarafından kullanılan '*prebend*' kavramına atıf yapmaktadır. Ona göre Weber tarafından kullanılan bu terim orijinal olarak Avrupa'da din adamlarına bahşedilen geçimliklere veya dirliklere gönderme yapmaktadır (s. 90).

hanenin bütünlüğüne zarar verebileceğinden hayatta kalma adına bir risk faktörü oluşturabilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Wolf iki türden oluşan bir miras sisteminden bahsetmektedir. Bunlar; **bölünemez** ve **bölünebilir** miras sistemleridir. Wolf'a göre tek mirasçılı bölünemez sistemler Avrupa ve Japonya'da görülürken, bölünebilir miras sistemleri Çin, Hindistan, Ortadoğu, Akdeniz Avrupası gibi bölgelerde daha sık görülmektedir. Wolf, miras sistemlerinde ortaya çıkan bu farklılaşmayı mülkiyet biçimleriyle (yukarıda bahsedildiği şekliyle) açıklamayı tercih etmektedir. Kuşkusuz ki bu açıklama tarzı eksiktir. Örneğin, dini motivasyonların miras sistemleri üzerindeki etkisi oldukça güçlüdür. Özellikle İslam hukukunda miras konusuna ciddi bir yer ayrılmış ve bu konu detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Bu anlamda bakıldığında Wolf'un dinsel süreçleri göz ardı etmesi konunun boyutsal olarak eksik işlenmesine neden olmaktadır. Aslında bu durumu Wolf da bir bakıma itiraf etmektedir. Ona göre farklı yerlerdeki miras sistemleriyle ilgili pek çok ayrıntılı incelemeye rağmen bu sistemleri ortaya çıkaran nedenler tam olarak anlaşılamamıştır (s.122).

Wolf, köylülerin kurdukları örgütlenme biçimlerini nasıl meydana getirdikleri ve bu örgütlenmelerin toplumsal boyutlarının neler olduğuyula da ilgilenmiştir. Ona göre köylüler sadece arkadaşlarıyla bir ittifak içerisinde bulunmazlar. Köylüler aynı zamanda bireysel olarak onları baskı altına alan durumlarda (bu durumlar köylünün kendisinden daha fazla ekonomik, siyasi ve askeri gücü olan kişilerden geldiğinde daha çok belirginleşir) ürünlerini pazarlama, hükümetin yetki sahibi memurlarıyla mücadele etme ve tefecilerle uğraşma konusunda yardıma ihtiyaç duymaktadırlar. Dolayısıyla bu ilişkiler ve ittifaklar her zaman köylüler arasında kurulmamakta, köylüler ile köylü olmayan üstler arasında da kurulmaktadır (s.133). Bu noktada tartışmayı siyasi düzleme taşıyan Wolf, köylülerin bir ittifak oluştururken daha geniş ve uzun vadeli çıkarlarını gözetenek eyleme geçme potansiyelinin siyasiler tarafından çok iyi anlaşıldığından bahsetmektedir. Bu noktada Marx ve Lenin'e referans veren Wolf, bu akımdan gelen düşünürlerin toplumsal düzeni değiştirmede köylülerin sahip oldukları potansiyele vurgu yaptıklarını ve köylülerin sahip olmayı arzuladıkları şeyin toprak olduğunu kavradıklarından söz etmektedir.

Wolf, eserin son bölümünde '*Köylülük ve İdeolojik Düzen*' başlığı altında köylülerin gerek gündelik yaşam pratiklerinde gerekse toplumsal olanla ilişki kurma süreçlerinde ideolojilerin, sembollerin, inançların, törenlerin ve buna benzer pek çok duygu yüklü oluşumların etkisinden bahsetmektedir. Ona göre bir evlenme merasimi, cenaze töreni, dini kutlamalar, hasat şenlikleri gibi faaliyetler toplumsal anlamda pek çok işlevi yerine getirmektedirler. Köylüler bu etkinlikler sayesinde kriz durumlarıyla, ölümlerle, hastalıklarla başa çıkabilmektedirler. Bu bireysel olaylar (hastalık, ölüm, doğum gibi) toplumsala taşınarak genele yayılmış olur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Durkheimci bir bakış açısına sahip olan Wolf, bu türden törensellerin toplumsal yapıyı ayakta tutan önemli ritüellerden olduğunu vurgulamaktadır. Köylüler törenseller sayesinde hem bireysel problemlerinin üstesinden gelmekte hem de toplumsal anlamdaki sorumluluklarının farkına varabilmektedirler.

Bu anlatılanlar çerçevesinde değerlendirildiğinde, Wolf Köylüler isimli kitabında köylülüğün tüm yönlerini detaylı bir şekilde ve ustalıkla analiz etmeyi başarmış gözükmektedir. Özellikle kırsal sosyoloji alanında alan araştırması yapmayı planlayan araştırmacıların dikkatle incelemesi gereken eserlerden birisidir. Köylülük veya kırsal alanla ilgili yapılan çalışmalarda pek sık rastlanmayan ince noktalara değinen Wolf, her şeyden önce köylülüğün salt ekonomik süreçlerle açıklanamayacağını, bu bağlamda da kültüre, inançlara ve

duygulara yönelik pek çok olgunun köylülerin sosyal ve zihinsel dünyasında önemli bir yere sahip olduğunun altını çizmektedir. Köylülerin temel uğraşı alanı olan tarım ve hayvancılık kâr elde etmekten öte hanenin yarına kalabilmesi için yapılmaktadır. Yarına veya gelecek nesillere aktarılanlar ise yalnızca topraktan ibaret olmayıp, manevi değerlerle yüklü pek çok şeyi (eşyalar, sözler, yeminler, hikâyeler gibi) kapsamaktadır.